

Lektura książki. pt. *Przez Kresy i historię po obrzeża polityki. Profesorowi Marcelemu Kosmanowi w półwiecze pracy naukowej* ujawnia niezwykle obraz wielkości intelektualnej Jubilata oraz Jego kontaktów z polskim i europejskim światem nauk humanistycznych. Chce się powiedzieć: „Profesorze Twój płaszcz ducha mieni się świetnościami”.

Prezentowana książka jest cenna ze względu na: 1) ukazanie ogniw biografii Profesora Marceliego Kosmana oraz wykazu Jego publikacji; 2. wskazanie szerokiego horyzontu badań humanistycznych – od spraw lokalnych do rzeczywistości międzynarodowej; 3. ukazanie ogniw łączących rozważania teoretyczne z praktyką życia kulturowego, powiązań przeszłości z teraźniejszością; 4. wskazanie sił generujących oraz stymulujących postawy, zachowania, dążenia, aspiracje ludzi w procesie przemian dziejowych; 5. wskazanie roli badań naukowych w procesie budzenia świadomości politycznej zarówno w przestrzeniach lokalnych, jak i rzeczywistości międzynarodowej.

Książka w istotnej mierze wzbogaca wiedzę o przeszłości i teraźniejszości Polski i Polaków.

Ukazuje się w niej powołanie naukowo-badawcze autentycznego luminarza nauk humanistycznych.

Andrzej Chodubski

Arkadiusz Modrzejewski, *Metodologiczne i filozoficzne podstawy politologii. Zarys wykładu*, Oficyna „OKO”, Gdańsk–Elbląg 2011, ss. 120.

Obserwując ujawniający się współcześnie dyskurs, a w tym spór dotyczący rozpoznawania rzeczywistości politycznej, z jednej strony postrzega się umacnianie politologii jako odrębnej dyscypliny badawczej, której przedmiotem poznania jest polityka, z drugiej zaś odmawia się jej prawa naukowości. Co wiąże się z uprawianiem przez wielu jej przedstawicieli funkcji komentatorskich, dotyczących bieżącej rzeczywistości politycznej. Wskazuje się w tej sferze odejście od naukowych wyzwań metodologicznych. Instytucją osłabiającą pozycję naukową politologii są przede wszystkim media.

W praktyce życia kulturowego następuje zacieranie się granicy między wiedzą medialną i naukową. Medialne komentowanie rzeczywistości politycznej próbuje się utożsamiać z pracą naukowo-badawczą. Marginalizacja metodologii badań w politologii prowadzi do deformacji jej naukowego powołania. Z zadowolenia zatem należy przyjąć prezentację wykładów pt. *Metodologiczne i filozoficzne podstawy politologii* opracowanych przez dr. Arkadiusza Modrzejewskiego, który podkreśla, że „Niedocенianie podstaw metodologicznych stawia różne dyscypliny nauki, a w tym politologię, pod pręgierz opinii społeczno-naukowej” (s. 8). Przypomina się, że problematyka metodologiczna nie jest łatwa w odbiorze. Jej zagłębianie jest jednak zabiegiem niezbędnym na drodze rozwoju intelektualnego, a w tym w rozpoznawaniu rzeczywistości społecznej i politycznej.

W prezentacji zagadnień metodologicznych, głównie w wymiarze dydaktycznym wyodrębniono 10 podstawowych kwestii poznawczych, tj.: 1. u podstaw refleksji metanaukowej, 2. specyfika poznania naukowego, 3. prawda jako cel poznania naukowego, 4. język naukowy, 5. tradycja a rozwój nauki, 6. politologia w świecie nauki, 7. kluczowe problemy filozoficzno-metodologiczne w badaniach politologicznych, 8. znaczenie teorii w nauce o polityce, 9. wybrane orientacje metodologiczne w badaniach metodologicznych, 10. prognozowanie w politologii.

W rozdziale pierwszym książki wyodrębniono zagadnienia: 1. nauki o nauce, 2. świadomość metodologiczna, 3. filozoficzne podstawy nauki, 4. filozofia i metodologia nauki o polityce. Wskazuje się tu, że zadaniem metodologii nauk jest tworzenie wzorców postępowania badawczego.

Przez metodologię nauk najczęściej rozumie się teorię czynności wykonywanych w poznaniu naukowym. Dzieli się ją na ogólną i szczegółową. Ogólna metodologia ukierunkowana jest na takie kwestie, jak uzasadnienie twierdzeń, definiowanie metod konstrukcji systemów naukowych, metod wnioskowania, procedur badawczych, weryfikacja i falsyfikacja twierdzeń i teorii naukowych. Metodologia szczegółowa odnosi się do konkretnej dziedziny (dyscypliny) nauki, traktuje o metodach i technikach badaw-

czych dla niej właściwych. Postrzega się ją jako swego rodzaju metodykę nauki, stanowiącą system reguł sprawnego i rzetelnego poznania naukowego.

Metodologia „stoi na straży” naukowości. Jej pomijanie w rozpoznawaniu rzeczywistości kulturowo-cywilizacyjnej, a w tym społeczno-politycznej ma wymiar potoczności. Przypomina się w wykładzie, że wiedzę naukową osiągnąć można jedynie w sposób metodyczny, tj. poprzez zastosowanie właściwych procedur badawczych, za pomocą naukowych narzędzi i według naukowych reguł. Rzeczywistość ta wymaga ujawnienia się świadomości metodologicznej. Istotne jej elementy stanowią: wiedza z zakresu filozofii nauki i ogólnej metodologii nauk; wiedza o metodach i technikach badawczych; zdolność przekraczania utartych schematów myślowych, logika formułowania przez badacza sądów i twierdzeń; umiejętność posługiwania się językiem naukowym charakterystycznym dla danej dyscypliny naukowej.

Wskazując na filozoficzne podstawy nauki przypomina się jej kryteria, m.in. Platońsko-Arystotelesowskie obiektywistyczne przesłanie w poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie *dlaczego?* Według Arystotelesa nauka kierowana pytaniem *dlaczego?* powinna zmierzać do ustalenia zasad rządzących światem. Wiedza o przedmiotach jest możliwa tylko dzięki istnieniu samowiedzy. W tym podejściu subiektywistycznym nie przeciwstawia się podmiotu przedmiotowi. Przedmiotem filozofii polityologii nie jest polityka, ale nauka o polityce. Koncentruje się na określeniu naukowości badań nad zjawiskami i procesami politycznymi. Ważnym wyzwaniem filozofii polityologii jest ustalenie paradygmatu naukowości badań politologicznych.

Prezentując w książce specyfikę poznania naukowego analitycznie wskazuje się zagadnienia: 1. pojęcie nauki, 2. wiedza naukowa a wiedza potoczna, 3. determinanty poznania naukowego, 4. klasyfikacja nauk. Przypomina się tu, że nauka jest pojęciem wieloznacznym. Aspekt funkcjonalny wiąże się z całokształtem czynności badawczych podejmowanych przez uczonych prowadzących do uzyskania obiektywnej wiedzy (naukowej). Jest ona systemem pojęć, twierdzeń, teorii i hipotez oraz metod i narzędzi badawczych.

W potocznym języku polskim nauka jest rozumiana również jako przekazywanie, przyswajanie wiedzy, oznacza proces nauczania i uczenia się. W definiowaniu nauki z czynnościowego punktu widzenia prowadzi do konstatacji, np. że nauka jest metodycznym poznawaniem rzeczywistości, którego celem jest uzyskanie obiektywnej i prawdziwej wiedzy o przedmiocie poznania. W wykładzie podkreśla się odrębność i rozumienia nauki i wiedzy, aczkolwiek w przeszłości pojęcia te postrzegano jako synonimy.

Przypomina się, że wiedza potoczna jest zbiorem informacji uzyskanych drogą poznania bezpośredniego (spontanicznego). Cechuje ją m.in. powierzchowność, przypadkowość doboru informacji, brak krytyki albo co najwyżej niepełna krytyka źródeł informacji, luźne powiązanie sądów i opinii, subiektywność ocen, brak systematyczności (s. 26). Wiedza naukowa poddana rygorom metodologicznym cechuje się m.in. uporządkowaniem, wewnętrzną spójnością oraz obiektywizmem. Źródła informacji, stanowiące warstwę faktograficzną wiedzy naukowej, poddane są krytyce, co oznacza, że wiedza ta uchodzić może za wiarygodną, tj. sprawdzalną. Nie każde źródło informacji jest wartościowe z punktu widzenia poznania naukowego. Nauka dążąc do uogólnień i teorii, nie sprowadza się do faktografii. Mimo że faktografia stanowi dla nauki materiał (tworzywo) do uogólnień.

Zauważa się, że naukowiec nie powinno się utożsamiać ze specjalistą czy ekspertem. Jego misją nie jest recytacja wyuczonej wiedzy, ale formułowanie ważkich pytań o naturę różnych aspektów rzeczywistości oraz szukanie nań odpowiedzi za pomocą naukowego instrumentarium.

Prezentując problem prawdy jako celu poznania naukowego analitycznie ukazuje się kwestie: 1. Czy nauka dąży do prawdy?, 2. klasyczna teoria prawdy, 3. nurty subiektywizujące i relatywizujące prawdę, 4. definicja prawdy. Postawiono tu pytania typu: czy wiedzę naukową, podobnie jak zdroworozsądkową, można rozpatrywać pod kątem prawdziwości? Zauważa się, że realizm oznacza afirmację prawdy obiektywnej jako celu poznania naukowego. Dyskurs w sprawie, czy ostatecznym celem nauki jest prawda, nie jest rozstrzygnięty (s. 38).

Charakteryzując istotę i funkcje języka naukowego wyodrębniono w wykładzie kwestie: 1. pojęcie i klasyfikacja języka, 2. język – myślenie – rzeczywistość, 3. kultura języka naukowego, 4. język politologii a język polityki. Zauważa się tu, że język postrzegany jest jako ważne narzędzie w procesie poznawczym. Przez pojęcie „język” na ogół rozumie się system znaków werbalnych i pozawerbalnych, umożliwiających komunikację interpersonalną. Jako system jest on skoordynowanym układem elementów, czyli zbiorem, konstruującym pewną całość uwarunkowaną logicznym uporządkowaniem jego części składowych. Język odróżnia się od mowy. Język jako społecznie wytworzony system znaków jest formą abstrakcyjną, podczas gdy mowa oznacza całość zjawisk komunikacyjnych, występujących zarówno przy użyciu języka mówionego, jak i innych form porozumiewania się (np. mowa ciała). Odpowiadając na teoretyczne pytanie, o to co jest pierwsze: poznanie czy język, wskazuje się, że realności skłonni są uznawać pierwszeństwo poznania przed językiem. Człowiek w swoim codziennym życiu podejmuje starania, których celem jest jasne sprecyzowanie własnych myśli. W tym celu dobiera odpowiednie słowa, tworzy logiczne ciągi zdań. Myśl jednak niejako wyprzedza słowa. Język stanowi dopełnienie poznania intuicyjnego. Cechami dobrego stylu naukowego są: 1. jasność i zrozumiałość, 2. precyzyjność, 3. prostota, 4. zwięzłość (s. 52).

Zauważa się, że politologia jako dyscyplina naukowa posługuje się, charakterystycznym dla siebie językiem. Nie można go mylić z językiem polityki. Język politologii jest opisem innego języka – polityki. Wskazuje się w wykładzie, że język politologii przez system edukacyjny, na który składają się takie elementy, jak szkolnictwo, środki masowego przekazu, socjalizacja rodzinna oddziałuje na język polityki. Dzięki niemu wzbogacony i uprecyzyjiony zostaje słownik polityki. Wiele precyzyjnych pojęć politologicznych przechodzi z języka naukowego do języka potocznego polityki, co pozytywnie wpływa na poziom kultury językowej w przestrzeni komunikacji społeczno-politycznej. Specyfikę języka politologicznego determinuje specyficzna kategorystyka stosowana

w nauce o polityce. W siatce pojęć politologicznych występują zarówno terminy ogólnonaukowe, jak i wyrażenia charakterystyczne dla samej politologii czy nawet subdyscypliny politologicznej. Usystematyzowanie kategorystyki politologicznej pozwala na wyodrębnienie się następujących podsystemów kategorialnych: a) Pojęcia aksjologiczne i normatywne; b) pojęcia wyrażające stosunki społeczne; c) pojęcia określające przeobrażenie cywilizacyjne; d) pojęcia będące wyrazem struktur instytucjonalnych; e) terminy wyrażające stopień politycznego zorganizowania zbiorowości; f) terminy służące do spisu faktów, zjawisk, procesów (s. 55).

W prezentacji zagadnienia tradycja a rozwój nauki wyodrębniono kwestie: 1. rola autorytetów w świecie uczonych, 2. rozwój naukowy. Przypomina się, że przez autorytet naukowy rozumie się najczęściej uczonych, którzy są miarodajnymi jako twórcy nauki i twórcy metod naukowych oraz występują w roli nauczycieli innych twórców, zwłaszcza adeptów i młodych pracowników nauki. Panuje w sferach naukowych dość popularnie przekonanie, że nie ma nauki bez autorytetów. Każdy z wybitnych luminarzy nauki posiadał swoich mistrzów, którzy wprowadzali go w arkany sztuki prowadzenia badań naukowych.

Autorytetem w nauce stają się osoby, które wyróżniają się znacznymi osiągnięciami naukowymi, zwłaszcza w dziedzinie metodologii i teorii dyscypliny oraz cieszą się uznaniem innych uczonych (s. 57).

Odwolując się do literatury przedmiotu zauważa się, że za autorytet naukowy uznaje się jednostkę wyróżniającą się: a) wytyczaniem nowych dróg w myśleniu i działaniu naukowym, szczególnie predystynowane są osoby, mające udział w dokonywaniu rewolucji naukowych; b) osiąganiem sukcesów w tworzeniu wiedzy naukowej, zwłaszcza w aspekcie badania teorii i doskonalenia metod badawczych; c) wzorcowym pod względem metodologicznym prowadzeniem badań; d) byciem mistrzem dla adeptów nauki zarówno w aspekcie przekazywania wiedzy, jak i wzorców moralnych; e) posiadaniem zdolności organizacyjnych w kierowaniu zespołami badawczymi; f) odgrywaniem roli rzecznika nauki i interesów uczonych; g) autentycznie

zmem i konsekwencją w respektowaniu norm i reguł rządzących nauką i światem akademickim (s. 58).

W części opracowania dotyczącej politologii w świecie nauk zwraca się przede wszystkim uwagę na: 1. przedmiot i funkcje badań politologicznych, 2. interdyscyplinarność politologii, 3. sposoby prowadzenia badań nad polityką. Wskazuje się tu, że politologia jest dyscypliną naukową zaliczaną do nauk humanistycznych i społecznych, które przedmiotem poznania jest polityka, jako dyscyplina naukowa podlega ogólnym kryteriom naukowości. Narodziła się ona wraz z polityką i wyrasta z doświadczeń rządzących i rządzonych w toku ich działalności politycznej. W 1948 r. eksperci UNESCO stworzyli listę problemów, jakimi powinna się ona zajmować. Wymienili cztery grupy tematów, tj. 1. teoria polityki (teorie polityczne, historia doktryn politycznych); 2. instytucje polityczne (Konstytucja, władze centralne, samorząd regionalny i lokalny, administracja publiczna, ekonomiczne i społeczne funkcje władzy centralnej, porównawcze badania instytucji politycznych); 3. partie, grupy i opinia publiczna (partie polityczne, organizacje społeczne, partycypacja polityczna obywateli, opinia publiczna); 4. stosunki międzynarodowe (polityka międzynarodowa, organizacje międzynarodowe, prawo międzynarodowe publiczne).

Przypomina się, że badania politologiczne określa się często mianem interdyscyplinarnych. Oznacza to, że otwarte są na dorobek badawczy i metodologiczny innych dyscyplin, zajmujących się problematyką polityczną, a nawet „okolopolityczną” oraz gotowość do dzielenia się z tymi dyscyplinami własnym doświadczeniem, teoriami wyjaśniającymi oraz instrumentarium badawczym. O interdyscyplinarności dyscypliny decydują: 1. jej geneza wskazująca na multidyscyplinarne pochodzenie; 2. wieloaspektowość przedmiotu badań – polityki; 3. wykorzystywane przez politologów dorobku badawczego innych dyscyplin; 4. wykorzystywanie w badaniach technik i metod, charakterystycznych również dla innych nauk społecznych.

Odrębność badań politologicznych oraz ich instytucjonalizacja nastąpiła dopiero po II wojnie światowej. Dlatego postrzegana jest jako

młoda dyscyplina naukowa, a zatem tzw. tradycyjne dyscypliny nierzadko zachowują wobec niej dystans, nieufność, a nawet posługują się surową krytyką zorientowaną na odmawianie jej pełnego statusu naukowo-badawczego.

W wykładzie wskazuje się, że badania nad polityką mogą przybrać różną postać: badań empirycznych (empiryczna teoria polityki) lub spekulatywnych (quasi-formalna teoria polityki), realnych (analiza politologiczna i ontologiczna) lub normatywnych (etyka polityki) cechujących się apragmetycznością, politologia i nienormatywna (filozofia polityki), bądź pragmatycznych (etyka polityki i inżynieria społeczna) (s. 72).

W analizach politologicznych charakterystyczne są modele badawcze: 1. humanistyczny, 2. strukturalny, 3. historyczny. Model humanistyczny koncentruje się na subiektywnej stronie rzeczywistości politycznej (ludziach, wyobrażeniach dotyczących polityki, ideach politycznych, kulturze politycznej, percepcji komunikatów politycznych, systemie wartości i motywacji politycznych). Ważnym wyzwaniem badawczym jest rozpoznawanie ewolucji świata polityki, a w tym przede wszystkim decyzji i działań podejmowanych przez polityków oraz ocenianie koncepcji politycznych pod kątem ich realności, spójności korzyści etycznych, społecznych i ekonomicznych, jakie przyniesie może ich ewentualna implementacja. Generalnie jest to tzw. „miękką” rzeczywistość poznawczą. Model strukturalny orientuje się na rozpoznawaniu tzw. „twardych” zagadnień badawczych, na analizie struktury i funkcjonowaniu władzy publicznej, instytucji politycznych. W modelu historycznym uwagę badawczą koncentruje się na analizie procesów politycznych, związanych z rozwojem życia politycznego, ukazując się go w wymiarze przyczynowo-skutkowym. Bada się zwykle długi czas, w którym zachodzą zmiany strukturalne. W praktyce badawczej często modele te łączy się, co tworzy komplementarny obraz rzeczywistości politycznej (s. 74).

Wskazując w wykładzie na kluczowe problemy filozoficzno-metodologiczne w badaniach politologicznych zarysowuje się kwestie: 1. podejście jakościowe czy ilościowe?; 2. perspektywa ontologiczna i epistemologiczna w badaniach politologicznych; 3. indukcyjność i an-

tyindukcjonalizm. Przypomina się tu, że podstawowym celem badań jakościowych jest analiza subiektywnych i intersubiektywnych doświadczeń ludzkich, sensów i wartości.

Badania ilościowe, najogólniej rzecz ujmując, obejmują obserwację i pomiar powtarzających się zjawisk, np. poparcie dla określonego segmentu partii politycznych. W analizie tej najczęściej ujawnia się posługiwanie statystyką. Badania te prowadzi się zwykle na zjawiskach masowych. Za ich pomocą można wykryć pewne prawidłowości, stanowiące podstawę teoretycznych uogólnień.

Charakteryzując znaczenie teorii w nauce o polityce wyodrębniono zagadnienia: 1. pojęcie „teoria”; 2. teoria w poznaniu politologicznym; 3. struktura teorii politycznych. Wskazuje się tu, że zagadnienie „teorii” jest wieloznacznie poprawne zarówno w potocznym rozumieniu, jak i na gruncie naukowym. W badaniach politologicznych jest ona drogowskazem do objaśniania danych empirycznych, poszukuje się dzięki niej odpowiedzi na pytania *dłaczego tak jest?* Tworzenie teorii jako działalności intelektualnej, oznacza proces rozwijania idei, które umożliwiają badaczowi wyjaśnianie faktów, zjawisk i procesów.

Prezentując wybrane orientacje metodologiczne w badaniach politologicznych charakteryzuje się: 1. behawioralizm, 2. podejście historyczne, 3. instytucjonalizm, 4. funkcjonalizm i ujęcie systemowe, 5. ujęcie decyzyjne i 6. badania komparatystyczne.

Odnosząc się do kwestii prognozowania w politologii wyodrębniono zagadnienia: 1. status prognoz w politologii, 2. metody naukowego przewidywania. Podkreśla się tu, że ważkim problemem metodologicznym jest określenie statusu prognoz w nauce, w tym szczególnie w naukach społecznych. Nierzadko pojawia się wątpliwość, czy nauka może zajmować się przyszłością? Przypomina się jednak, że prognostyka jest jedna z trzech funkcji poznawczych nauk o polityce. O wartości prognozowania zaświadcza wykorzystanie określonych metod przewidywania przyszłości w pracowanych przez naukę, a w tym nauki społeczne i polityczne. Bazą dla prognoz są zwykle dogłębne badania empiryczne, założenia teoretyczne (zwłaszcza wskazujące na ujawniające się w rze-

czywistości społecznej prawidłowości) i podejście krytyczne. Na gruncie nauk o polityce formułowane są prognozy dotyczące, m.in. kierunku przeobrażeń cywilizacyjnych, przemian ustrojowych, podejmowanych decyzji politycznych, zachowań wyborczych, jak również w obszarze nauki o stosunkach międzynarodowych, zmian w środowisku międzynarodowym i polityce globalnej. Istotne w tym względzie jest przewidywanie ogólnych trendów rozwojowych.

Zaprezentowany wykład stanowi swoiste wypisy z: literatury przedmiotu, jest scalemieniem i zsyntezowaniem wiedzy prezentowanej w różnych studiach i opracowaniach dotyczących ogólnej metodologii i filozofii nauki. Wykaz wybrane literatury zamieszczono w formie *Bibliografii* (s. 118–120).

Analiza zawartości merytorycznej wykładów oraz ich prezentacja z punktu widzenia potrzeb dydaktycznych szkolnictwa wyższego przekonują, że jest to wartościowa publikacja. Decyduje o tym przede wszystkim: 1. wskazanie na wagę metodologii w badaniach naukowych; 2. określenie istoty politologii z punktu widzenia nauki; 3. wyodrębnienie powołania naukowego z recepcji potocznego komentatorskiego postrzegania polityki; 4. określenie odrębności metodologicznej badań politologicznych na tle innych dyscyplin poznania humanistycznego; 5. wskazanie elementów dyskusyjnych w praktyce metodologicznej politologii.

Książka zasługuje na dużą uwagę społeczności akademickiej, przedstawicieli różnych dyscyplin rozpoznających rzeczywistość kulturowo-cywilizacyjną, a w tym społeczną i polityczną.

Andrzej Chodubski

Jerzy Muszyński, *Spoleczeństwo informacyjne, Przewodnik – leksykon*, Wydawnictwo Comandor, Warszawa 2010, ss. 143.

Kształtująca się rzeczywistość określana mianem informacyjnej stawia wciąż nowe wyzwania przed nauką. Wśród nich znajdują się podstawowe kwestie definicyjne. Jest to zadanie nader trudne, jako że zjawiska, wydarzenia,